

doi: 10.33249/2663-2144-2019-84-11-41-50

UDC 338.43:339.564

RESULTS OF ANALYTICAL REVIEWS OF AGRICULTURAL EXPORT OF UKRAINE**M. Voronych***e-mail: Mikhail.voronych@gmail.com*Zhytomyr National Agroecological University
Staryi Blvd 7, Zhytomyr, 10008 Ukraine

The intensification of the globalization processes and international integration lead to the objective necessity for continuous monitoring of trends in changes in the volume and structure of agricultural exports, as one of the main export items. The purpose of the research is to assess the state and dynamics of foreign trade in the agricultural sector and to substantiate the advantages of the domestic agricultural sector in the world agricultural markets. The following tasks were identified within this research: to investigate the activity of domestic agricultural business entities in the world food markets; to identify comparative advantages of the agricultural sector of Ukraine in the world agricultural markets in the context of the main branches of agricultural production; to assess the main risks of FEA of domestic agricultural business entities. The study used the methods of mathematical statistics, comparison, and theory of risk.

The export specialization of domestic producers of agricultural products was determined and it was established that the largest export ratio is of cereals and legumes, fats and oils of animal or vegetable origin and prepared food. It was found out that there is a trend to decrease the export price of the vast majority of agricultural products. The types of agricultural products which give Ukraine comparative advantages in the world agricultural markets were identified. These include vegetables and root crops, nuts, wheat, corn, soybeans, sunflower seeds, rapeseed, oil, prepared food. The most considerable risks of domestic agricultural business entities arising from their foreign economic activity are related to random fluctuations in the yields of agricultural crops.

It is promising to substantiate directions and mechanisms for solving geo-economic problems of development of the agricultural sector of Ukraine within the scope of maximizing its competitive ability and achieving global goals of sustainable development.

Key words: *agricultural sector, foreign trade, exports, comparative advantage, risk.*

РЕЗУЛЬТАТИ АНАЛІТИЧНОГО ОГЛЯДУ АГРАРНОГО ЕКСПОРТУ УКРАЇНИ**М. М. Воронич***e-mail: Mikhail.voronych@gmail.com*Житомирський національний агроекологічний університет
бульвар Старий, 7, м. Житомир, 10008, Україна

Активізація процесів глобалізації та міжнародної інтеграції зумовлює виникнення об'єктивної необхідності у безперервному моніторингу тенденцій зміни обсягів й структури експорту аграрної продукції як однієї із основних статей експорту. Метою дослідження визначено оцінку стану і динаміки зовнішньої торгівлі в аграрній сфері та обґрунтування переваг вітчизняного аграрного сектору на світових аграрних ринках. Для досягнення поставленої мети виділено такі завдання: дослідити активність вітчизняних суб'єктів аграрного бізнесу на світових продовольчих ринках; ідентифікувати порівняльні переваги аграрного сектору України на світових аграрних ринках у розрізі основних галузей аграрного виробництва; оцінити основні ризики ЗЕД вітчизняних суб'єктів агробізнесу. У дослідженні використано методи математичної статистики, порівняння, теорії ризиків.

Визначено експортну спеціалізацію вітчизняних виробників аграрної продукції і встановлено, що найбільша питома вага експорту припадає на зернові та зернобобові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження і готові харчові продукти у цілому. Виявлено тенденцію до зменшення експортної ціни переважної більшості видів аграрної продукції. Ідентифіковано види аграрної продукції, за

якими Україна сформувала порівняльні переваги на світових аграрних ринках. До них належать овочі і коренеплоди, горіхи, пшениця, кукурудза, соя, насіння соняшника, ріпак, олія, готові харчові продукти. Найвагомими ризиками вітчизняних суб'єктів агробізнесу, що виникають під час їх зовнішньоекономічної діяльності, пов'язані з випадковими коливаннями рівнів урожайності сільськогосподарських культур.

Перспективним є обґрунтування напрямків і механізмів вирішення гео економічних проблем розвитку аграрного сектору України у рамках максимізації його конкурентоспроможності та досягнення глобальних цілей сталого розвитку.

Ключові слова: аграрний сектор, зовнішня торгівля, експорт, порівняльна перевага, ризик.

Вступ

Сучасні економічні трансформації світового гео економічного простору супроводжуються активізацією процесів глобалізації та міжнародної інтеграції. Конкурентоспроможність та економічна безпека країни залежить від того, наскільки активно та ефективно вона інтегрується у світовий глобальний простір, у т. ч. шляхом поглиблення взаємодії із іншими країнами шляхом встановлення нових і збереження існуючих торговельних відносин. Характерною рисою зовнішньоекономічної діяльності України є те, що понад 35 % вітчизняного експорту припадає на продукти харчування, живі тварини та олії й масла, що є свідченням вагомої ролі аграрного сектору у забезпеченні стійких позицій України у глобальному економічному просторі. Відтак, у контексті пошуку латентних джерел підвищення рівня конкурентоспроможності України та формування стійких конкурентних позицій вітчизняних товаровиробників на світових ринках актуальним є ідентифікація тенденцій зміни обсягів й структури експорту аграрної продукції, як однієї із основних статей експорту.

З огляду на те, що розвиток вітчизняної економіки неможливий без ефективної організації та розвитку торгівлі України з іншими країнами, питання дослідження зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних виробників аграрної продукції широко досліджується у науковій літературі. Зокрема, О. Білорус, О. Бородіна, Ю. Кирилов, Ю. Лупенко, О. Попко, М. Сичевський та ін. узагальнили теоретичні та практичні аспекти конкурентоспроможного розвитку аграрного сектору економіки України в умовах глобалізації (Kyrylov, 2015; Lupenko, 2019; Popko, 2019). Проблематику адаптації аграрного сектору до умов євроінтеграції вивчають О. Бородіна, Т. Зінчук, Л. Молдаван, М. Пугачов та ін. (Zinchuk, 2008; Moldavan, 2015; Borodina,

2018). Значна увага до питань формування світових ринків аграрної продукції приділена В. Губенком, С. Квашою, Ю. Лупенком, М. Пугачовим та ін. (Hubenko, 2011; Lupenko et al., 2015). О. Білорус глибоко дослідив тематику геофінансів, які перебувають у нерозривному взаємозв'язку із процесами інтеграції України у глобальний гео економічний простір (Bilorus et al., 2016).

Однією із характерних рис функціонування сучасних гео економічних систем є динамічність їх розвитку та високий рівень невизначеності й ризиковості. Зумовлена зазначеним нестабільність обсягу та структури експорту аграрної продукції, виготовленої вітчизняними товаровиробниками, а також високий рівень варіабельності кон'юнктури світових аграрних ринків, зумовлюють об'єктивну необхідність у відслідковуванні й моніторингу трендів у сфері інтеграції вітчизняного аграрного сектору у світовий аграрний ринок.

Матеріали та методи

Метою дослідження визначено оцінити стан і динаміку ЗЕД України в аграрній сфері та обґрунтувати переваги вітчизняного аграрного сектору на світових аграрних ринках. Для досягнення поставленої мети необхідно:

1) дослідити активність вітчизняних суб'єктів аграрного бізнесу на світових продовольчих ринках;

2) ідентифікувати переваги аграрного сектору України на світових аграрних ринках у розрізі основних галузей аграрного виробництва шляхом оцінювання порівняльних переваг вітчизняного аграрного сектору за методологією Б. Баласса:

$$k_{ij} = \frac{E_{ij} / E_i}{E_j^w / E^w},$$

де k_{ij} – порівняльна перевага і-ої країни у розрізі j-го виду продукції; E_{ij} – вартість експорту j-го виду продукції і-ою країною; E_i – загальна вартість експорту і-ої країни; E_j^w – вартість світового експорту j-го виду продукції; E^w – загальна вартість світового експорту;

3) оцінити ризиковість вітчизняного аграрного сектору як елемента світової торгівлі. Для цього необхідно кількісно оцінити рівень ринкових ризиків, які відображають амплітуду коливань основних ринкових показників. В якості показників ризику пропонується використовувати коефіцієнти варіації та семіваріації. Відмінною рисою цих показників є те, що коефіцієнт семіваріації враховує лише несприятливі випадкові коливання індикаторів ефективності функціонування гео економічних систем, тоді як коефіцієнт варіації – як сприятливі, так і несприятливі відхилення. Однак, для показників, які мають певний тренд (тобто тенденцію до збільшення або зменшення з року рік), показник семіваріації застосовувати недоцільно. До таких показників належать рівні урожайності (поступове збільшення середнього рівня урожайності за всіма сільськогосподарськими культурами завдяки НТП), вартісні показники (через дію інфляційного чинника). У цьому випадку пропонується розраховувати коефіцієнт ризику, у якого середнє значення показника буде замінене на розрахункове (трендове). У загальному вигляді коефіцієнт ризику визначатиметься за формулою:

$$r = \sqrt{\frac{\sum_t \alpha_t (x_t - \tilde{x}_t)^2}{\sum_t \alpha_t - 1}} \cdot \frac{1}{\bar{x}},$$

де x_t – фактичне значення показника в рік t ; \tilde{x}_t – розрахункове значення показника в рік t ; α_t – коефіцієнт, який може набувати значень 0, або 1. Якщо відхилення фактичного та розрахункового значень показника має від'ємне значення, то α_t дорівнює 1, а якщо додатне – то 0:

$$\alpha_t = \begin{cases} \alpha_t = 0, & \text{якщо } x_t - \tilde{x}_t > 0 \\ \alpha_t = 1, & \text{якщо } x_t - \tilde{x}_t < 0 \end{cases}, \quad \bar{x} - \text{середнє значення показника.}$$

Ризиковість аграрного сектору як гео економічної бізнес-системи пропонується оцінювати на базі коливань таких показників:

1) рівень урожайності сільськогосподарських культур, за експортом яких на світовому ринку Україна має порівняльні переваги. Оскільки рівень урожайності впливає на випадкову складову обсягів експорту, ризик коливань урожайності у дослідженні ототожнено із ризиком коливання пропозиції на світових аграрних ринках. Крім того, недостатній рівень урожайності, нижчий за очікуваний, суттєво підвищує ризик невиконання зобов'язань за контрактами;

2) світовий обсяг імпорту на ринках товарних груп, на яких Україна має порівняльні переваги. Цей показник використано як аналог обсягу попиту на світових ринках.

Загалом у дослідженні використано методи математичної статистики, порівняння, теорії ризиків.

Результати досліджень та обговорення

Дослідження ЗЕД вітчизняних суб'єктів агробізнесу передбачає вивчення стану та динаміки обсягів, структури і географії експорту. За більшістю товарних груп у 2013–2017 рр. мало місце суттєве зростання їх питомої ваги у загальній вартості вітчизняного експорту. Передусім, це стосується експорту живих тварин (зростання понад як у 5 разів) та цукру і кондитерських виробів (підвищення частки експорту понад як удвічі). Найбільша питома вага експортованої продукції характерна для зернових культур (майже 17%), жирів та олій тваринного або рослинного походження (понад 10%) і готових харчових продуктів у цілому (понад 6% від загальної вартості експорту). Саме за зазначеними товарними групами доцільно проводити подальший поглиблений аналіз.

Протягом останніх п'яти років спостерігається чітка тенденція до збільшення часток експорту зернових культур (окрім сорго) вітчизняними суб'єктами агробізнесу у загальному світовому експорті (табл. 1). Найбільшими темпами зростання характеризується питома вага експорту пшениці (двічі – з 3% до 6,4%) і ячменю (збільшення на 80%). Однак, вартість експорту 1 т основних видів зернових культур за останні п'ять років зменшувалася. Як результат, незначне збільшення обсягів експорту кукурудзи у 2017 р. не змогло перекрыти загальну тенденцію до зниження його вартості, а збільшення вартості

експортованих пшениці, ячменю та ін. зернових динаміку вартості 1 т експортованої продукції, могло б бути більшим, у разі сталості їх яка як мінімум перекидає негативну дію експортних цін. Оптимальним слід вважати інфляційних процесів.

Таблиця 1. Динаміка показників експорту зернових культур вітчизняними суб'єктами агробізнесу

Товарна група	Значення показника					Відхилення 2017 р. від 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
<i>Обсяг експортованої продукції, тис. т</i>						
Кукурудза	16729,5	17556,5	19048,7	17275,4	...	3,3*
Пшениця	7762,3	10543,8	13451,8	17921,2	...	130,9*
Ячмінь	2339,5	4165,9	4629,5	4801,7	4855,3	107,5
Сорго	180,4	195,6	153,0	93,2	148,3	-17,8
Гречка, просо, канаркове насіння та інші зернові культури	41,2	47,3	61,2	96,9	77,5	88,1
<i>Вартість експортованої продукції, млн дол. США</i>						
Кукурудза	3833,3	3350,7	3002,5	2653,2	2989,1	-22,0
Пшениця	1891,5	2290,8	2238,2	2717,5	2759,8	45,9
Ячмінь	575,7	841,9	768,5	665,9	710,5	23,4
Сорго	42,5	35,9	23,5	13,4	21,6	-49,1
Гречка, просо, канаркове насіння та інші зернові культури	12,1	11,6	13,5	16,6	14,6	20,7
<i>Питома вага у вартості світового експорту, %</i>						
Кукурудза	6,05	6,21	7,87	7,3	6,88	13,7
Пшениця	2,99	4,25	5,87	7,47	6,35	112,4
Ячмінь	0,91	1,56	2,02	1,83	1,64	80,2
Сорго	0,07	0,07	0,06	0,04	0,05	-28,6
Гречка, просо, канаркове насіння та інші зернові культури	0,02	0,02	0,04	0,05	0,03	50,0
<i>Вартість експорту 1 т продукції, дол. США/т</i>						
Кукурудза	229	191	158	154	...	-32,8*
Пшениця	244	217	166	152	...	-37,7*
Ячмінь	246	202	166	139	146	-40,7
Сорго	236	184	153	144	146	-38,1
Гречка, просо, канаркове насіння та інші зернові культури	294	246	220	172	188	-36,1

Примітка: ... – дані відсутні; *розраховано за період 2013–2016 рр.

Джерело: розроблено за даними Державної служби статистики України.

Відносно географії експорту зернових і зернобобових культур слід значити, що за останні 5 років вона зазнала певних змін. Зокрема, значно збільшилися обсяги та питома вага експорту зернових і зернобобових до Сьєра-Леоне (куди до 2016 р. Україна зерно не постачало), Китаю, Бангладешу і Філіппін. До Європейського Союзу Україна у 2017 р. експортувала близько 26 % реалізованих закордоном зернових і зернобобових культур проти 27 % у 2013 р. Основними імпортерами вітчизняного зерна були Іспанія, Нідерланди, Італія, Португалія та Бельгія. Найвагоміше скорочення питомої ваги

експортованих Україною зернових і зернобобових у 2013–2017 р. характерне для торгівлі з Португалією (на 30 %) та Іспанією (на 14 %). До азіатських країн у цілому у 2017 р. з України експортовано 49 % зернових і зернобобових (проти 43 % у 2013 р.), до країн Африки з України 26 % (проти 29 % у 2013 р.), до європейських країн – 27 % (проти 28 % у 2013 р.). Після зернових і зернобобових культур найбільша частка експортованої Україною продукції рослинництва припадає на насіння і плоди олійних культур (майже 5 % у 2017 р.). Передусім, це стосується сої, обсяги та вартість

експорту якої у 2017 р. порівняно з 2013 р. зросли, відповідно, на 92 та 43 % (табл. 2). Натомість, зменшення попиту на ріпак зумовило скорочення об'ємів його експорту на 9 %, а вартості експортованої продукції – на 26 %. Невідповідність змін обсягу та вартості експортованої продукції свідчить про тенденцію до зниження світової ціни на ріпак та, як наслідок, зменшення обсягів вітчизняного виробництва цієї сільськогосподарської культури. Аналогічно зерновим і зернобобовим у 2017 р. порівняно з

2013 р. мало місце зменшення ціни 1 т всіх видів насіння і плодів олійних культур. Такі зміни стосуються, передусім, насіннєвого матеріалу, насіння льону і соняшника. Відносно ж частки України у світовому експорті зауважимо, то найбільш істотною вона є на ринку сої. За період 2013–2017 рр. питома вага експортованої вітчизняними суб'єктами агробізнесу сої у вартості світового експорту зросла вдвічі і склала 2,4 %.

Таблиця 2. Динаміка показників експорту насіння і плодів олійних культур вітчизняними суб'єктами агробізнесу

Товарна група	Значення показника					Відхилення 2017 р. від 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
<i>Обсяг експортованої продукції, тис. т</i>						
Ріпак	2346,7	2036,7	1435,0	994,0	2136,7	-9,0
Соя	1492,5	1675,1	2199,0	2735,7	2866,5	92,1
Насіння соняшника	70,2	73,9	47,7	196,6	73,2	4,3
Насіння, плоди та спори	10,0	10,0	14,7	17,8	15,9	58,7
Насіння льону	10,9	22,1	29,5	44,1	56,9	у 5 разів більше
<i>Вартість експортованої продукції, млн дол. США</i>						
Ріпак	1197,2	871,2	570,0	392,5	881,7	-26,4
Соя	742,3	703,1	805,5	985,5	1059,5	42,7
Насіння соняшника	49,0	43,9	20,9	75,5	29,7	-39,3
Насіння, плоди та спори	23,3	20,4	19,4	18,9	15,2	-34,7
Насіння льону	7,1	10,2	12,4	15,3	19,4	173,7
<i>Питома вага у вартості світового експорту, %</i>						
Ріпак	1,9	1,6	1,5	1,1	2,0	7,4
Соя	1,2	1,3	2,1	2,7	2,4	108,5
Насіння соняшника	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	-12,5
Насіння, плоди та спори	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0
Насіння льону	0,01	0,02	0,03	0,04	0,04	у 4 рази більше
<i>Вартість експорту 1 т продукції, дол. США/т</i>						
Ріпак	510	428	397	395	413	-19,0
Соя	497	420	366	360	370	-25,6
Насіння соняшника	698	594	438	384	406	-41,8
Насіння, плоди та спори	2330	2053	1318	1061	959	-58,8
Насіння льону	648	462	420	347	341	-47,4

Джерело: розроблено за даними Державної служби статистики України.

Найкрупнішими імпортерами вітчизняних насіння і плодів олійних культур у 2017 р. були Нідерланди (15,1 %), Турція (14,5 %), Німеччина (10,8 %), Бельгія та Іран (по 9 %). За останні п'ять років кардинальні зміни у географії експорту пов'язані з активізацією торгівлі з Іраном (ще у 2013 р. насіння олійних культур у цю країну практично не експортувалося), збільшення об'ємів експорту до Білорусі (у 24 рази, у т. ч. з метою перепродажу Російській Федерації) та припинення торгівлі з Російською Федерацією, до якої у 2013 р. було експортовано понад 4 %

реалізованого на зовнішніх ринках вітчизняного насіння олійних культур. У цілому у 2017 р. до країн Європи було експортовано 56 % насіння олійних культур (проти 71 % у 2013 р.), а до країн Азії – 36 % (проти 23 % у 2013 р.). Країни-учасники ЄС у 2017 р. імпортували 11 % експортованого Україною насіння олійних, тоді як у 2013 р. цей показник становив лише 5 %.

Товарною групою продукції рослинного походження, питома вага експорту яких за 2013–2017 рр. зросла майже вдвічі, є істотні плоди та горіхи. З табл. 2.15 видно, що за всіма видами

продукції у межах цієї групи вартість експорту зростала. Експортна вартість 1 т горіхів за період 2013–2017 рр. зросла (на 33,5 %), що нехарактерно для жодної з груп товарів. Вартість експорту 1 т фруктів та ягід за зазначений період скоротилася несуттєво порівняно із зерновими, зернобобовими, олійними культурами, а також із продукцією тваринного походження. Що стосується географії експорту, то у 2017 р. основна частка експорту плодів і горіхів спрямовувалася до Польщі (21 % проти 11 % у 2013 р.), Франції (7,6 % проти 10 % у 2013 р.) та Білорусі (6 % проти 2 % у 2013 р.). Суттєво скоротилися поставки плодів та горіхів до Ірану (втричі) та Румунії (вдвічі). Припинено торгівлю з Російської Федерацією, до якої у 2013 р. експортовано 7 % плодів і горіхів.

Найістотніше збільшення обсягів вітчизняного експорту мало місце за групою 01 «Живі тварини». Найбільше з України було транспортовано живих тварин ВРХ (втричі більше порівняно з 2013 р.), (табл. 3). Суттєві темпи зростання також

характерні для вартості експортованих свиней (збільшення з 1 тис. дол. США до 4,6 млн дол. США) та овець і кіз (у 4 рази більше, ніж у 2013 р.). Однак, аналогічно зерновим і зернобобовим, вартість 1 т експортованих живих тварин у 2017 р. зменшилась, що є негативною динамікою, оскільки такий тренд не відповідає потребі у відшкодуванні щорічних додаткових витрат, зумовлених дією інфляційного чинника. Основна частка експорту живих тварин вітчизняного походження припадає на Ливан (31 %, здебільшого ВРХ та вівці й кози) та Йорданію (14 %, передусім, вівці й кози та ВРХ). Відповідний товар Йорданія з України не імпортувала до 2017 р., а Ливан – до 2016 р. Натомість, у 2013 р. основними імпортерами живих тварин з України були Узбекистан (зменшення експорту понад як вдвічі) та Таджикистан (у 2017 р. обсяги зросли вдвічі).

Таблиця 3. Динаміка показників експорту живих тварин вітчизняними суб'єктами агробізнесу

Товарна група	Значення показника					Відхилення 2017 р. від 2013 р., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
<i>Обсяг експортованої продукції, т</i>						
ВРХ	3522	7864	13155	16673	26294	646,56
Живі тварини (за виключенням, ВРХ, коней, свиней, кіз, овець та ін.)	119	222	39	211	1211	917,65
Вівці та кози	0	77	65	2726	2948	х
Свині	262	177	232	248	363	38,55
<i>Вартість експортованої продукції, млн дол. США</i>						
ВРХ	10,97	12,72	24,32	26,37	37,79	у 3 рази більше
Живі тварини (за виключенням, ВРХ, коней, свиней, кіз, овець та ін.)	1,14	0,58	0,92	0,73	1,51	32,58
Вівці та кози	0,38	0,49	0,05	0,27	1,56	у 4 рази більше
Свині	0,001	0,20	0,07	3,20	4,57	у 460 разів більше
<i>Вартість експорту 1 т продукції, дол. США/т</i>						
ВРХ	3115	1618	1849	1582	1437	-53,87
Живі тварини (за виключенням, ВРХ, коней, свиней, кіз, овець та ін.)	4370	3294	4000	2956	4182	-4,30
Вівці та кози	3269	2248	1436	1284	1301	-60,20
Свині	...	2623	1154	1174	1550	-40,91*

Примітка: ... – дані відсутні; *розраховано за період 2014–2017 рр.

Джерело: розроблено за даними Державної служби статистики України.

Найбільша питома вага експорту жирів та олій, на які у 2017 р. припадало понад 10 % вартості вітчизняного експорту, характерна для соняшникової олії (93 % вартості всіх експортованих жирів та олій). За останні п'ять років за цією товарною групою спостерігається збільшення обсягів експорту на 79 %, вартості

експорту – на 31 % і зниження ціни за 1 т на 27 %. Що стосується частки України у світовому експорті, то вона за 2013–2017 рр. збільшилась майже вдвічі з 5,18 % до 9,92 %. Понад 37 % вітчизняної соняшникової олії експортовано до Індії, яка протягом останніх років залишається основним імпортером цього виду продукції. У

цілому обсяг експорту соняшникової олії до Європи за період 2013–2017 рр. зріс майже у чотири рази, а до країн Азії – на 80 % (насамперед, за рахунок збільшення обсягів експорту до Індії вдвічі).

Наступним етапом аналізу ефективності функціонування аграрного сектору України як цілісної гео економічної системи визначено оцінювання його порівняльних переваг, використовуючи індекс Баласса. Результати відповідного аналізу стануть підґрунтям для розробки цілісної стратегії посилення конкурентних позицій вітчизняного агробізнесу на світовій гео економічній арені. Відповідний

аналіз проведено за групами товарів, які експортує Україна. Погіршення порівняльних переваг за останні 5 років мало місце здебільшого за готовими продуктами харчування (табл. 4). За період 2013–2017 рр. сформовано порівняльні переваги на ринку овочів і коренеплодів. З-поміж видів аграрної продукції, на які припадає незначна частка вітчизняного експорту, переваги створено у сфері: торгівлі горіхами; готовими продуктами із зерна зернових культур, борошна, крохмалю або молока; борошняними кондитерськими виробами, а також за продуктами переробки овочів, плодів або інших частин рослин.

Таблиця 4. Динаміка індексів порівняльних переваг України за основними видами аграрної продукції

Товарна група	Значення показника					Відхилення 2017 р. від 2013 р, %
	2013	2014	2015	2016	2017	
Риби та ракоподібні, молюски та інші безхребетні	0,06	0,09	0,06	0,07	0,09	50,82
Молоко та молочні продукти; яйця птиці; натуральний мед; їстівні продукти тваринного походження, в іншому місці не зазначені	0,06	0,09	0,06	0,07	0,09	50,82
Живі дерева та інші рослини; цибулини, коріння та інші аналогічні частини рослин; зрізані квіти і декоративна зелень	0,03	0,02	0,05	0,08	0,08	162,61
Овочі та деякі їстівні коренеплоди і бульби	0,51	0,68	0,63	0,95	1,29	154,88
Інші горіхи, свіжі або сушені, очищені від шкаралупи або неочищені, з шкіркою або без шкірки	1,43	1,64	2,31	1,93	2,20	54,43
Абрикоси, вишні та черешні, персики (включаючи нектарини), сливи та терен, свіжі	0,21	0,12	0,04	0,06	0,65	204,97
Пшениця	11,47	16,78	24,86	32,59	28,61	149,46
Кукурудза	15,34	19,05	25,06	27,50	25,27	64,74
Соя	3,85	4,17	6,80	8,19	7,37	91,41
Ріпак	28,40	27,42	27,04	18,60	31,28	10,13
Насіння соняшника	3,46	4,47	2,92	9,72	3,31	-4,40
Соняшникова олія	298,03	350,35	430,67	437,23	404,22	35,63
Готові харчові продукти з м'яса, риби або ракоподібних, молюсків або інших водяних безхребетних	0,35	0,23	0,12	0,14	0,13	-63,48
Готові продукти із зерна зернових культур, борошна, крохмалю або молока; борошняні кондитерські вироби	1,89	2,00	1,81	1,40	1,68	-11,29
Продукти переробки овочів, плодів або інших частин рослин	1,97	1,69	1,35	1,04	1,15	-41,65
Залишки і відходи харчової промисловості; готові корми для тварин	3,41	4,70	5,98	6,26	6,04	77,23

Джерело: розроблено за даними Державної служби статистики України.

Наразі в Україні надзвичайно гостро стоїть проблема необхідності відновлення вітчизняного скотарства, зниження залежності від імпортованого м'яса та продуктів з нього, а також нарощення експорту продукції тваринництва. Зважаючи на це, порівняльні переваги за такими групами товарів, як живі тварини і м'ясо та їстівні субпродукти оцінено для: 1) України; 2) країн із близькими до України обсягами експорту продукції; 3) країн-лідерів за обсягами експорту. З даних табл. 5 видно, що за живими тваринами

Україна не має порівняльної переваги (коефіцієнт менший 1). Це зумовлено невеликими обсягами експорту цього виду аграрної продукції по відношенню до загального обсягу експортованої продукції. Натомість, за групою товару 02 – М'ясо й їстівні субпродукти – Україна у 2017 р. мала порівняльну перевагу. Слід відзначити, що більшість країн, у яких індекс Баласса менший за вітчизняний рівень, експортують м'ясо та субпродукти в обсягах значно більших, ніж вітчизняні суб'єкти агробізнесу.

Таблиця 5. Динаміка індексів порівняльних переваг у країнах світу за живими тваринами і за продукцією тваринного походження

Товарна група	Значення показника					
	2013	2014	2015	2016	2017	
<i>01 – Живі тварини</i>						
Грузія	17,83	13,92	14,18	16,90	12,75	-28,52
Латвія	5,87	4,90	4,46	5,61	5,87	0,08
Румунія	5,20	4,64	4,55	4,91	5,37	3,12
Франція	3,52	3,30	3,49	3,32	3,51	-0,27
Угорщина	3,41	2,70	2,63	2,73	2,57	-24,71
Болгарія	0,69	0,50	0,79	1,27	1,82	162,93
Литва	1,14	1,16	1,38	1,50	1,49	30,38
Німеччина	1,15	1,04	1,01	0,92	0,91	-20,85
Австрія	0,93	0,88	0,87	0,83	0,89	-4,62
Україна	0,17	0,21	0,52	0,64	0,84	395,14
Аргентина	0,19	0,26	0,27	0,44	0,46	135,30
Польща	0,96	0,74	0,65	0,58	0,40	-58,33
Грузія	17,83	13,92	14,18	16,90	12,75	-28,52
<i>02 – М'ясо та їстівні субпродукти</i>						
Аргентина	3,79	3,86	3,48	3,55	4,45	17,39
Польща	3,32	2,94	3,14	3,06	3,25	-1,86
Україна	0,84	1,02	1,43	1,50	1,73	106,72
Угорщина	1,81	1,65	1,53	1,53	1,37	-24,39
Литва	1,39	1,35	1,40	1,26	1,16	-17,08
Австрія	1,33	1,23	1,13	1,11	1,10	-17,01
Болгарія	0,97	0,98	0,94	1,05	0,96	-1,06
Франція	1,21	1,06	1,01	0,95	0,93	-23,07
Латвія	1,10	0,89	0,79	0,80	0,88	-19,44
Німеччина	1,09	0,96	0,88	0,89	0,88	-19,47
Італія	0,72	0,69	0,71	0,71	0,69	-4,47
Румунія	0,70	0,58	0,65	0,58	0,64	-8,91

Джерело: розроблено за даними Державної служби статистики України.

Заключним етапом аналізу стану вітчизняного аграрного сектору як елемента світової торгівлі є оцінка його ризиковості. Найвагомими ризиками характерні для ризиків, пов'язаних з випадковими коливаннями рівня

урожайності сільськогосподарських культур (табл. 6). Особливо це стосується плодів та ягід, пшениці й ріпаку. Слід відмітити, що саме за виробничим ризиком більшості сільськогосподарських культур (окрім сої)

спостерігається перевищення значення – очікуваного – рівня) за більшістю коефіцієнта семіваріації відносно коефіцієнта сільськогосподарських культур істотніші за варіації. Наведене означає, що коливання у усереднених коливань одночасно і у бік несприятливий для виробників бік (тобто у бік збільшення, і у бік зменшення зменшення урожайності відносно тенденційного

Таблиця 6. Рівень ризиковості функціонування аграрного сектору України як гео економічної системи

Група товару/с.- г. культура	Коефіцієнти ризиків	
	коефіцієнт варіації	коефіцієнт ризику/коефіцієнт семіваріації
<i>Ризик непередбачуваних коливань рівня урожайності (ризик пропозиції)</i>		
Пшениця	11,54	14,15
Кукурудза	11,86	12,26
Соняшник	8,17	9,00
Соя	10,09	9,99
Ріпак	9,27	14,09
Плоди та ягоди	17,38	18,88
Овочі	3,92	4,84
<i>Ризик непередбачуваних коливань обсягу імпорту (ризик попиту)</i>		
Пшениця	11,54	14,15
Кукурудза	11,86	12,26
Насіння соняшника	8,17	9,00
Соя	10,09	9,99
Ріпак	9,27	14,09
Плоди та ягоди	17,38	18,88
Овочі	3,92	4,84
Готові продукти із зерна зернових культур, борошна, крохмалю або молока; борошняні кондитерські вироби	11,54	14,15
Продукти переробки овочів, плодів або інших частин рослин	11,86	12,26
Залишки і відходи харчової промисловості; готові корми для тварин	8,17	9,00
М'ясо та їстівні субпродукти	10,09	9,99

Джерело: розроблено за даними Державної служби статистики України.

Протилежною є ситуація з рівнем ризику коливання обсягів імпорту (тобто ризику коливання попиту на аграрну продукцію). Встановлено, що лише за овочами спостерігається незначне перевищення коефіцієнта семіваріації. За іншими групами товарів високий рівень ризику сприятливого для експортера непередбачуваного коливання попиту. Передусім, наведене характерне для ринку насіння соняшника, пшениці та насіння ріпаку.

Висновки

Узагальнюючи результати дослідження стану та динаміки основних показників експорту вітчизняних суб'єктів агробізнесу, можна виділити такі його особливості:

1. Практично за всіма експортними позиціями в Україні має місце зростання як

обсягів, так і вартості експорту. Найбільша частка вартості експортованої аграрної продукції припадає на зернові і зернобобові культури (зокрема, на кукурудзу, пшеницю та ячмінь) і на жири та олії тваринного або рослинного походження (зокрема, соняшникову олію). Найістотніші темпи зростання обсягів і вартості експорту характерні для торгівлі живими тваринами, горіхами і плодами, а також м'ясом та їстівними субпродуктами;

2. За переважною більшістю експортних позицій за період 2013–2017 рр. мало місце зменшення вартості експорту 1 т продукції. Основною причиною наведеного стало зниження вартості нафти та, як наслідок, «обвал» сировинних ринків (передусім, ринку зерна). Найменше такі зміни вплинули на ринок горіхів та плодів. Водночас, той факт, що вітчизняні суб'єкти агробізнесу продовжують нарощувати

експорті потужності, дає підстави стверджувати, що у них є запас міцності, який забезпечує достатній рівень рентабельності, незважаючи на зниження світових цін. Географія експорту аграрної продукції за останні 5 років зазнала суттєвих змін. Зокрема має місце вагоме збільшення обсягів експорту до країн Азії (передусім, Китаю). Повністю припинено торгівельні відносини з Російською Федерацією. Що стосується країн-учасників ЄС, то останніми роками активізувалась торгівля з Нідерландами.

4. Україна має порівняльні переваги на світових аграрних ринках за такими експортними позиціями як горіхи, готові продукти із зерна зернових культур, борошна, крохмалю або молока, борошняні кондитерські вироби, а також продукти переробки овочів, плоди або інші частини рослин. Найвагомими ризиками у ЗЕД вітчизняних суб'єктів агробізнесу пов'язані із випадковими коливаннями рівнів урожайності сільськогосподарських культур.

5. У подальших дослідженнях перспективним вбачається обґрунтування напрямків та механізмів вирішення гео економічних проблем розвитку аграрного сектору України у рамках максимізації його конкурентоспроможності та досягнення глобальних цілей сталого розвитку. Зокрема, необхідно розробити методіку оптимізації зовнішньої економічної діяльності України у сфері торгівлі аграрною продукцією, яку у подальшому слід покласти в основу процесу формування конкурентних переваг вітчизняних суб'єктів агробізнесу на світових ринках аграрної продукції.

Reference

Bilorus, O. H., Vlasov, V. I. & Piatachenko, H. O. (2016). Hlobalna konverhentsiia rynkiv ta reeksportni heofinansy svitovoho APK [Global convergence of markets and re-export geo-finance of the world agro-industrial complex]. *Finansy Ukrainy*, 8, 24–37 [in Ukrainian].

Borodina, O. M. (Ed.). (2018). Implementatsiia yevropeiskykh zasad silskoho rozvytku v Ukraini [Implementation of European rural development principles in Ukraine]. Kyiv : Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Hinloopen, J. & Marrewijk, C. (2001). On the Empirical Distribution of the Balassa Index. *Weltwirtschaftliches Archiv.*, 137 (1), 1–35.

Hubenko, V. I. (2011). Stan ta mozhlyvosti rozvytku vyrobnytstva i eksportu produktsii APK v umovakh hlobalizatsii i prodovolchoi kryzy. [The state and possibilities of development of production and export of agricultural products in the conditions of globalization and food crisis]. *Formuvannia rynkovoi ekonomiky*, special issue (1), 131–138 [in Ukrainian].

Kyrylov, Yu. Ye. (2015). Kontseptualni zasady konkurentospromozhnoho rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Conceptual bases of competitive development of agrarian sector of economy of Ukraine in the conditions of globalization]. Kherson : Oldi-plius [in Ukrainian].

Lupenko, Yu. O. (Ed.). (2015). Formuvannia hlobalnoho i rehionalnoho rynkiv silskohospodarskoi syrovyny ta prodovolstva [Formation of global and regional markets for agricultural raw materials and food]. Kyiv : NNTs „IAE” [in Ukrainian].

Lupenko, Yu. O. & Patyka, N. I. (2019). Rol innovatsii u zabezpechenni konkurentospromozhnosti Ukrainy na svitovykh rynkakh silskohospodarskoi produktsii [Ukraine's Agrarian Policy: Origins, Current State, and New Opportunities in the Context of Institutionalism and the Challenges of Globalization]. *Ahrosvit*, 11, 16–23. doi: 10.32702/2306-6792.2019.11.16 [in Ukrainian].

Moldavan, L. V. (2015). Implementatsiia stratehii konkurentospromozhnosti ahrarnoho vyrobnytstva v umovakh yevrointehratsiinykh protsesiv [Implementation of strategies for competitiveness of agricultural production in the context of European integration processes]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*, 1 (30), 124–133 [in Ukrainian].

Popko, O. V. (2019). Vazhlyvist hlobalnoi prodovolchoi problemy dlia Ukrainy [The importance of the global food problem for Ukraine]. *Visnyk ZhDTU*, 2 (88), 46–51. doi: [https://doi.org/10.26642/jen-2019-2\(88\)-52-58](https://doi.org/10.26642/jen-2019-2(88)-52-58) [in Ukrainian].

Sychevskiy, M. P. (2019). Hlobalna prodovolcha bezpeka ta mistse Ukrainy v yii dosiahnenni [Global food security and Ukraine's place in achieving it]. *Ekonomika APK*, 1, 6. doi: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201901006> [in Ukrainian].

Zinchuk, T. O. (2008). Yevropeiska intehratsiia: problemy adaptatsii ahrarnoho sektora ekonomiky [European integration: problems of adaptation of the agrarian sector of the economy]. Zhytomyr : DVNZ “Derzhavnyi ahroekolohichniy universytet” [in Ukrainian].